

Павло ПИЛИПИШИН¹

ІНДИВІДУАЛІЗМ І СПРЯМОВАНІСТЬ ДО СВІТУ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА Л. ФЕЄРБАХА

Робиться спроба пошуку індивідуалістичних ідей у філософії Л. Феєрбаха. Завершальним етапом Німецької класичної філософії є філософія Феєрбаха, яка також є початком епохи матеріалізму, містить критику об'єктивного ідеалізму Гегеля та має антропологічний характер. Незважаючи на те, що у Феєрбаха був гегельянський період філософського розвитку, він запропонував антитезу його «абсолютного ідеалізму» — антропологічний матеріалізм. Як вважав Феєрбах, лише природа і людина є єдиними об'єктивними реальними речами. Він закликає перейти до вивчення людини і природи від роздумів про потойбічні суті, як це роблять ідеалісти. Встановлено, що в Л. Феєрбаха людина є найбільш досконалою частиною вічної природи, а тому початковим пунктом філософії, її основою повинна бути не абсолютна ідея, а людина. Філософ у власній науці користується антропологічним принципом. Переваги цього принципу, на думку Феєрбаха, містяться у тому, що вони вимагають розглядати сутність людини не в примарному світі, а в реальній дійсності та уникнути розриву між духом та тілом, який властивий ідеалістичній та дуалістичній філософії. Згідно з думкою мислителя, найвищою метою людини є турбота про саму себе. Тому егоїзм, або себелюбство, як прояв індивідуалізму, виражає справжню сутність людської природи. Виявлено, що антропологічний матеріалізм Феєрбаха ґрунтується на таких індивідуалістичних ідеях: людина не творіння Бога, не самосвідомість, як у Гегеля, а

¹ кандидат юридичних наук, докторант,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
pylypshyn12@i.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-5862-3935>.

найбільш досконала частина вічної природи; предметом філософії є реальна, жива, конкретна людина, яка має антропологічні особливості як природної істоти; філософ розглядає будь-яку дію людини як узгодження людської поведінки з людською сутністю; найвищою метою людини є турбота про саму себе; без егоїзму немає людини, тому що егоїзм — це любов людини до самої себе; егоїзм, або себелюбство, виражає справжню сутність людської природи та є проявом індивідуалізму; захист індивідуалістичних концепцій, а саме приватних інтересів особистості; людині притаманні пристрасті, які здійснюють вплив на її ціннісні орієнтири, забезпечують захисну реакцію, діють як з егоїстичною метою, так і досягають найвищої мети; любов містить в собі сутність і мету людини та є вирішальною силою суспільного і морального прогресу, вона розглядається як найвищий вияв людської чуттєвої природи, як найдосконаліший механізм регулювання суспільних відносин, як принцип організації соціального.

Ключові слова: індивідуалізм, антропологізм, егоїзм, любов, свідомість, особистий інтерес, матеріалізм, Л. Феербах.

У Німецькій класичній філософії, так і у світовій філософії початком епохи матеріалізму та завершальним її етапом є філософія Феербаха, яка містить критику об'єктивного ідеалізму Гегеля та має антропологічний характер. Антропологічний матеріалізм Феербаха ґрунтується на таких індивідуалістичних ідеях, які потребують додаткового філософсько-правового опрацювання, щоб охарактеризувати Л. Феербаха не лише як мислителя Німецької класичної філософії, але як видатного індивідуаліста.

Німецька класична філософія та її окремі представники цікавили багатьох науковців, зокрема: А. В. Ботвінова, Н. Р. Вакулича, О. М. Корх, Т. І. Костіну, В. В. Коромислову, А. Г. Хайрулліна, Є. Ф. Петрова, О. М. Омельчука, З. В. Шевченка та ін. Водночас їхній науковий аналіз не стосувався розкриття індивідуалістичної концепції філософії Л. Феербаха.

Мета статті полягає у розкритті індивідуалістичної концепції філософії Л. Феербаха.

Першим, хто піддав критиці філософію об'єктивного ідеалізму Гегеля, був Л. Феербах. Безкомпромісний критик ідеалізму Л. Феербах, на відміну від Гегеля, не відкидаючи тотожності буття і мислення, але розуміючи його матеріалістично, вбачав у гегелівському трактуванні цього принципу тільки тотожність мислення з самим собою. Єдність буття і мислення, як заявляв Феербах, істинна і має глузд тільки тоді, коли підставою, суб'єктом цієї єдності є людина, а не надлюдське Я, не ідеалістично ректифікований розум. Людина за Феербахом, найбільш досконала частина вічної природи, але не творіння Бога, не самосвідомість, як у Гегеля, і завдання філософії полягає не в тому, «щоб творити книги, а в тому, щоб творити людей» [1, с. 72].

Л. Феербах спробував протиставити гегелівському абсолютному духу реальну, живу, конкретну людину. Філософ розглядає будь-яку дію людини як узгодження людської поведінки з людською сутністю. Як він

вважає, остання, обумовлена антропологічними особливостями людини як природної істоти [2, с. 42]. Перш за все, людина — матеріальне тіло, а не тільки «мисляча істота», і тому вона має здатність відчувати. Не може духовний початок у людині бути відділений від тілесного, дух і тіло є двома сторонами тієї реальності, яка називається людським організмом. Однак, за Феєрбахом, у єдності зазначених двох сторін саме тіло в його цілісності (а не мислення) становить сутність людського Я. Саме людина — центр всієї методології, а не мислення, і навіть не природа. При цьому методологія — не чисто розумовий, як у Гегеля, або емпірично-природний, як у Ф. Бекона, а цілком людський феномен. Тому не суто релігія і мистецтво, але також і філософія, методологія, логіка, наука тощо — все це прояви і розкриття справжньої людської сутності [3, с. 61–62].

Отже, незважаючи на те, що у Феєрбаха був гегельянський період філософського розвитку, він запропонував антитезу його «абсолютного ідеалізму» — антропологічний матеріалізм. Як вважав Феєрбах, лише природа і людина є єдиними об'єктивними реальними речами. Він закликає перейти до вивчення людини і природи від роздумів про потойбічні суті, як це роблять ідеалісти. Початковим пунктом філософії, її основою повинна бути не абсолютна ідея, а людина. Тому свою філософію Феєрбах сам назвав «антропологією». На думку Феєрбаха, «філософія Гегеля — це раціональна містика», «спекулятивна філософія», яка є безпідставною. Звичайна людська свідомість, яка відірвана від людини і перетворена в абсолют — це абсолютний дух Гегеля. Істинних результатів така філософія не зможе досягти, доки вона перебуває в межах «чистої думки». Думка — це не початок речей, а кінець [4, с. 66–67]. Він стверджував, що Бог є першою думкою, другою — розум, а людина — третьою й останньою. У всій історії людства проглядаються три фазиси філософії, які вона пережила, і зупинився на останньому. Людина, згідно з антропологічним матеріалізмом Л. Феєрбаха, в часі та просторі природи є досконалою частиною нескінченною як психофізична єдність душі й тіла [5, с. 141]. Виходячи з антропологічного матеріалізму, Феєрбах робить спробу розкрити різні форми суспільної свідомості, зокрема релігію. Згідно з цим мислителем, саме людина створила Бога, а не навпаки. Як стверджує Феєрбах, людська суть і є божественною суттю, будучи звільненою від індивідуальних меж вона об'єктивувалася. Він, виступаючи проти ідеалізму, був проти також вульгарного матеріалізму Фохта, Молешотта, які психічні явища зводили до матеріальних фізико-хімічних і фізіологічних процесів. Істиною, як він постійно підкреслював, є тільки антропологія, а не матеріалізм (маючи на увазі вульгарний матеріалізм) чи ідеалізм [4, с. 66–67].

Філософ у власній науці користується антропологічним принципом. Переваги цього принципу, на думку Феєрбаха, містяться в тому, що вони вимагають розглядати сутність людини не в примарному світі, а в реальній дійсності та уникнути розриву між духом та тілом, який властивий ідеалістичній та дуалістичній філософії. Згідно з мислителем, найвищою метою людини є турбота про саму себе. Тому егоїзм, або себелюбство, як прояв індивідуалізму, виражає справжню сутність людської природи. Найважливішим висновком філософії Феєрбаха є те, що без егоїзму немає

людини. Цей висновок заперечував аскетизм та інші інститути теологів, що принижували гідність людини та був спрямований на захист індивідуалістичних концепцій, а саме приватних інтересів особистості [6, с. 120]. Як вважав філософ, людині, безумовно, притаманні пристрасті, які здійснюють вплив на її ціннісні орієнтири, забезпечують захисну реакцію, діють як з егоїстичною метою, так і досягають найвищої мети. У сучасному розумінні термін «егоїзм» наповнений негативними характеристиками, але в контексті робіт Л. Феєрбаха слід зауважити, він має дещо інший відтінок. Як підкреслював філософ, егоїзм може бути різним: він може розглядатися як добрий, співчутливий, так і як нелюдський, злий і корисливий [5, с. 141]. У цьому контексті Феєрбах зазначає, що «я розумію під егоїзмом любов людини до самої себе, тобто любов до людської істоти, ту любов, яка є імпульсом до задоволення та розвитку всіх тих прагнень та схильностей, без задоволення яких людина не є справжньою, сучасною людиною та не може нею бути; я розумію під егоїзмом людини любов індивідуума до себе подібних індивідуумів, — бо що я без них, що я без любові до істот мені подібних?» [7, с. 546, 547].

У Феєрбаха людина є суспільна істота. Засобом досягнення гармонійного суспільства, вирішальною силою суспільного і морального прогресу є любов, яка містить сутність і мету людини. Любов, будучи властивістю людини як родової істоти, виявляється тією силою, що скріплює невидимими узами все суспільство. Як пише у своєму першому творі «Думки про смерть і безсмертя» Феєрбах, «людина любить, вона зобов'язана любити ... Але любов її різна, її істина і цінність визначені змістом і обсягом почуття. Можна любити одиничне, чуттєве (гроші, речі), або честь, славу, або істотне, загальне, живе, можна любити окремих людей, конкретні істоти (чуттєва любов), а можна — людину взагалі, людину в людині, добре в ній або взагалі добро, Бога, істину. Що глибше предмет любові, то вона сильніша, а за цією силою визначається цінність любові: що більше ти віддаєш самого себе, то більша твоя любов, бо не можна любити без самовіддачі» [8, с. 92].

Отже, індивідуалізм і спрямованість до світу є початковим етапом антропологічного світогляду в цілому. Самоцінність людини як досконалої істоти полягає в «розумі, волі і серці», у свідомості, волі й любові. Мислитель вважав, що вищою цінністю є любов: «Істинність життя і істинність індивідуальності спирається тільки на істинність почуттів. Життя — це любов» [9, с. 496–497]. Феєрбах зазначає: «людина — ніщо без предмету. Краще охопити власною любов'ю наймізерніший, негідний предмет, ніж егоїстично замкнутися у своєму власному Я. Але тільки за наявності предмета істинної любові розвивається та виявляється справжня сутність людини» [9, с. 251]. Феєрбахом розглядається любов як найвищий вияв людської чуттєвої природи, як найдосконаліший механізм регулювання суспільних відносин, як принцип організації соціального. Лише на засадах шанобливого, глибинного, внутрішнього почуття людини до людини виникає справжня людяність, а її епіцентром є любов [10, с. 490–492].

Таким чином, у контексті антропологічного принципу Феєрбаха специфіка трактування людини якраз полягає в тому, що Феєрбах, матеріалістично витлумачивши людину, не перетворив її в один з об'єктів у

низці інших об'єктів природи. Він фіксує відмінну рису людини, що робить людину справжнім суб'єктом з його ставленням до світу — суспільну природу людини [11, с. 51]. Гармонійне ціннісне буття людини в світі, як відзначав Л. Феєрбах, виявляє себе тільки в процесі життєдіяльності, в комунікації, у любові, у співіснуванні. Людина, будучи родовою істотою, синтезує в собі аксіологічні, онтологічні, гносеологічні складники саме завдяки спілкуванню. Комунікація, знімаючи відособленість окремої людини, тим самим забезпечує їй надприродну перспективу. Як стверджував мислитель, модусом нескінченного співіснування виступає чуттєвість, примат почуттів над мисленням — істота людського спілкування. Прагнення до загальнолюдського щастя існує тільки тоді, коли за межами мого Я існує інше Ти, Я відкривається самому собі завдяки єднанню з Ти. Коли людина одна — вона обмежена, і тільки в напрямку Я–Ти розкривається цінність незалежності. «Комунікативна цінність любові за допомогою взаємопереплетення чуттєвості й розумності, в діалозі Я–Ти, Чоловік–Жінка, Людина–Людина через призму невідчуження до трансцендентальних меж людської сутності є, мабуть, аксіологічною домінантою творчості Л. Феєрбаха. Таким чином, любов до іншої людини разом з розумним егоїзмом у творчості Л. Феєрбаха побудована на діалозі та взаєморозумінні. Це стає ціннісним фундаментом спадщини німецького мислителя та сутністю його нової релігії в сукупності з цінностями щастя, істини, свободи і філософії. Ці цінності детермінують прагнення людини третього тисячоліття до гармонійного, морального й ціннісного співіснування Ти з суспільством» [12].

Антропологічний матеріалізм Феєрбаха ґрунтується на таких індивідуалістичних ідеях:

- людина не творіння Бога, не самосвідомість, як у Гегеля, а найбільш досконала частина вічної природи;
- предметом філософії є реальна, жива, конкретна людина, яка має антропологічні особливості як природної істоти;
- філософ розглядає будь-яку дію людини як узгодження людської поведінки з людською сутністю;
- найвищою метою людини є турбота про саму себе;
- без егоїзму немає людини, тому що егоїзм — це любов людини до самої себе;
- егоїзм, або себелюбство, виражає справжню сутність людської природи та є проявом індивідуалізму;
- захист індивідуалістичних концепцій, а саме приватних інтересів особистості;
- людині притаманні пристрасті, які здійснюють вплив на її ціннісні орієнтири, забезпечують захисну реакцію, діють як з егоїстичною метою, так і досягають найвищої мети;
- любов містить сутність і мету людини та є вирішальною силою суспільного і морального прогресу, вона розглядається як найвищий вияв людської чуттєвої природи, як найдосконаліший механізм регулювання суспільних відносин, як принцип організації соціального.

Список використаних джерел

1. *Быховский Б.* Фейербах. Москва : Мысль, 1967. 240 с.
2. *Вакулч Н. Р.* Свобода и личность: Социокультурные основания. Дисс. ... канд. философ. наук : 09.00.11. Саратов, 2001. 131 арк.
3. *Ботвинова А. В.* Духовность и гуманизм в открытом обществе: социально-философский анализ. Дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.11. Москва, 2004. 320 л.
4. *Третьякова Т. М.* Головні аспекти сутності гуманізму Л. Феєрбаха. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 51. Одеса, 2014. С. 65–69.
5. *Кобець О., Кітов М.* Антропологічний матеріалізм Людвіга Феєрбаха. *Наукові здобутки молоді — вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті* : матер. 81 Міжн. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів (23–24 квітня 2015 р.). Київ : НУХТ, 2015. Ч. 4. С. 141.
6. *Петров Э. Ф.* Эгоизм. Философско-этический очерк. Москва : Наука, 1969. 207 с.
7. *Фейербах Л.* Избранные философские произведения. В 2 т. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1955. Т. 2. 943 с.
8. *Пивоваров Д. В. Л. А. Фейербах: антропологизм, атеизм и философия религии.* *Вестник Уральского института экономики, управления и права*. 2016. № 1 (34). С. 88–95.
9. *Фейербах Л.* Избранные философские произведения. В 2 т. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1955. Т. 1. 676 с.
10. *Омельчук О. М.* Філософсько-правове розуміння поведінки людини у творчості Фрідріха Шеллінга та Людвіга Феєрбаха. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2012. Вип. 3. С. 486–493.
11. *Авакян Р. А.* Особенности мировоззренческой позиции Л. Фейербаха и ее место в философско-историческом процессе. *Вестник общественных наук АН АрмССР*. Ереван, 1989. № 1. С. 42–52.
12. *Южанинова Е. Р.* Основопологающие ценности философии Людвиг Фейербаха. *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 21. С. 229–230. *КиберЛенинка*. URL : <https://bit.ly/38BUiOU>.

Надійшла до редакції 03.09.2020

Pavlo PYLYPYSHYN

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

Individualism and Orientation towards World in Philosophy of Law of L. Feuerbach

The article attempts to find individualist ideas in the philosophy of L. Feuerbach. The completion point of German classical philosophy is Feuerbach's philosophy, which is also the beginning of the age of materialism and contains a critique of Hegel's objective idealism and has anthropological nature. Although Feuerbach had a Hegelian period of philosophical development, he proposed the antithesis of his «absolute idealism» — anthropological materialism. According to Feuerbach, only nature and human are single objective real things. He encourages to move from reflection on supernatural things to study of a man and nature, as idealists do. It is determined that L. Feuerbach's human is the most complete part of eternal nature, and therefore is the

starting point of philosophy; its basis should not be an absolute idea, but a human. The philosopher uses the anthropological principle in his own science. The advantages of this principle, in Feuerbach's opinion, are that they require to consider human essence not in a shadowy world, but in reality and to avoid break between spirit and body, specific for idealistic and dualistic philosophy. According to the thinker, the supreme goal of a human is taking care of himself. Hence, egoism or selfishness, as manifestation of individualism, expresses true essence of human nature. It is found that Feuerbach's anthropological materialism is based on the following individualist ideas: a human is not a creation of God, not self-consciousness, as according to Hegel, but is the most complete part of eternal nature; the subject of philosophy is a real, living, particular person who has anthropological peculiarities as a natural being; the philosopher considers any human action as harmonization of human behavior with human essence; the supreme goal of a human is taking care of himself; there is no man without selfishness, as egoism is man's love for himself; egoism or selfishness expresses true essence of human nature and is a manifestation of individualism; protection of individualist concepts, namely, private interests of personality; a human has addictions, which influence his values, ensure defense reaction, act both with selfish purposes and achieve ultimate goals; love contains the essence and purpose of a human and is the decisive force of social and moral progress, it is perceived as the highest expression of sensuous nature of a human, as the most complete mechanism of regulation of social relations, as a principle of social organization.

Keywords: *individualism, anthropologism, egoism, love, consciousness, personal interest, materialism, L. Feuerbach.*